

life Ömer b. Abdülazîz, fethedilen bölgelerin hükümdarlarına İslâmiyet'i kabul etmeleri halinde ülkelerinin başında kalabileceklerini bildirmişti. Bölgenin hükümdarlarından Cüşebe (Cüşebe) b. Zâhir müslüman olmuş ve hükümdarlığı tasdik edilmişti. Cüneyd İndus nehri sahiline vardığı zaman Cüşebe kendisinin müslüman olduğunu bildirerek onun nehri geçmesine engel odu. Bunun üzerine Cüneyd Cüşebe ile anlaştı. Fakat Cüşebe daha sonra irtidat edince Cüneyd onun üzerine yürüdü ve yapılan savaşta kendisini öldürdü. İkinci rivayette ise Cüneyd'in Cüşebe'yi yapmadığı bir şeyle itham etmesi üzerine aralarında savaş çıktığı ve Cüşebe'nin esir alınarak öldürüldüğü ifade edilmektedir. Cüneyd'in bu sert tutumu karşısında Cüşebe'nin kardeşi (veya oğlu) Sasa Irak'a gidip uğradıkları haksızlıkları anlatmak istediysede Cüneyd çeşitli hilelerle onu da ele geçirerek idam ettirdi.

Cüneyd b. Abdurrahman 110 (728-29) yılına kadar devam eden valiliği sırasında bazı akınlarda bulundu. Önce Kirec üzerine yürüyerek bu şehri ele geçirdi. Daha sonra Mermez, Mendel ve Dehneç şehirlerini fethederek buralara âmiller tayin etti. Bu başarılarından sonra bir kısım askerî birlikler güneyde Gucerât'a, diğer bir birlik ise Orta Hindistan'daki Malva platosuna kadar ilerlemiştir.

Halife Ömer b. Abdülazîz'in mevâlî*ye karşı âdil tutumu onun ölümüyle terkedilince Mâverâünnehir'de birbiri arkasından isyanlar çıkmaya başladı. Horasan Valisi Eşres b. Abdullah es-Sülemî, Türgiş hakanının da âsileri desteklemesi üzerine çok zor durumda kaldı. Hatta hakan karşısında birkaç defa yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Halife Hîşâm, Sind valiliğinden ayrılmış olan Cüneyd'i Eşres'e yardıma gönderdi. Beraberinde 500 Suriyeli süvari ile Horasan'a giden Cüneyd, Buhara önlerinde hakanla mücadele eden Eşres'in yardımına koştu. Takviye kuvvetlerinin gelmesi üzerine hakan geri çekilmek zorunda kaldı ve Buhara Türk tehdidinden kurtarılmış oldu (729).

Başarısızlıkları sebebiyle Eşres Horasan valiliğinden alınarak onun yerine Cüneyd tayin edildi. 111 (729-30) yılında Beykend yakınlarında Türkler'le karşılaşan Cüneyd onları mağlûp ederek ilk başarısını kazanmış, hatta Taberî'ye göre Türk hakanının kardeşinin oğlunu, Belâzürî'ye göre ise hakanın oğlunu esir al-

mıştır. Yeni vali 112 (730) yılını her tarafta görülen isyanları bastırmakla geçirdi. Aynı yıl içinde Semerkant Türgiş hakanı tarafından muhasara edildi. Buradaki garnizon kumandanı Sevre b. Hür çok kötü durumda olduğu için Cüneyd'den yardım istedi. Kuvvetlerinin büyük bir kısmını çeşitli yerlerde çıkan isyanları bastırmaya gönderdiği için valinin yanında yeterli sayıda asker yoktu. Cüneyd kumandanlarının uyarılarına rağmen Sevre'ye yardım için hareket ederek Kiş üzerinden Semerkant'a yöneldi. Yolda, su kuyularının tahrip edilmesi sebebiyle çok sıkıntı çekti. Semerkant'a yaklaştığı sırada da ansızın hakanın hücumuna uğradı. Yardım isteme sırası bu defa Cüneyd'e gelmişti. Sevre Semerkant'ta çok az bir kuvvet bırakarak Cüneyd'in yardımına koştu. Türkler savaş alanındaki çalıllıkları ateşlemek suretiyle Sevre'nin birliklerinin büyük bir kısmını yok ettiler. Türkler'in Sevre ile mücadelesinden istifade eden Cüneyd, Semerkant'a girmeye muvaffak oldu. Bu muharebede Nasr b. Seyyâr ve mevâlînin gayretleri Arap ordusunu perişan olmaktan kurtarmıştı. Semerkant'ın yeniden muhasarasında bir başarı kazanılamayacağını anlayan Türkler bu defa Buhara üzerine yürüyerek orada bulunan Katan b. Kuteybe'yi kuşatma altına aldılar. Bunun üzerine Cüneyd Semerkant'tan ayrılıp Buhara'nın yardımına koştu. Ramazan 113 (Kasım 731) tarihinde Buhara'ya varan Cüneyd hakanı çekilmeye mecbur etti.

Cüneyd Sind ve Horasan valiliği sırasında Çin ile askerî ve siyasî münasebetlere girişti. Hindistan'da bulunduğu devrede Oğuzlar'ın ülkesine kuvvet göndererek bir şehir ve kaleyi fethetti. Horasan valiliğinin son yılında da (115/733) Çin'e bir elçi heyeti gönderdi. Heyet başkanının Mo-se-lan Tarkan adında bir Türk olduğu ifade edilmektedir. Bu elçi heyetinin ne maksatla Çin'e gönderildiği ve nasıl bir sonuç aldığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Cüneyd b. Abdurrahman Yezîd b. Mühelleb'in kızı Fâzıla ile evlenince 116 (734) yılı başlarında Horasan valiliğinden azledildi ve kısa bir süre sonra da Merv'de vefat etti. Emevîler devrinin büyük kumandanlarından biri olan Cüneyd'in Türgiş Kağanlığı'nın kuvvetlendiği bir dönemde Mâverâünnehir'de İslâm hâkimiyetini devam ettirmesi onun idarî ve askerî kabiliyetini göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 316, 317; Belâzürî, *Fütah* (Fayda), s. 625, 626, 643-645; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 1527-1565, 1647; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 589, 590; V, 54, 135, 156-158, 165-170; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1395/1975, XXI, 309-310; L. Caetani, *Chronographia Islamica*, Paris 1912 (h. 105, 107, 110-116. yıllar); H. A. R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fütuhâtı* (trc. M. Hakkı), İstanbul 1930, s. 60-64; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 218-219, 242; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 22-23; Barthold, *Türkistan* (1990), s. 206, 548; Recep Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri* (yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, DiA Ktp., nr. 10.577, s. 90-94; K. V. Zetterstéen, "Cüneyd", *IA*, III, 240-241; L. Vecchia Vaglieri, "al-Djunayd b. 'Abdallâh", *El*² (Fr.), II, 615-616.

HAKKI DURSUN YILDIZ

CÜNEYD-İ SAFEVİ

(جنید صفوی)

(ö. 864/1460)

Safeviyye tarikatının
bir devlete dönüşmesinde
büyük payı olan kişi.

Babası, Safeviyye tarikatının kurucusu olan Şeyh Safiyüddîn-i Erdebilî'nin oğlu Sadreddin Mûsâ'nın torunlarından Şeyh Şah İakabıyla anılan İbrâhim'dir. Zamanında büyük şöhret kazanan dedesi Hoca Ali'nin ölümü (1429) üzerine babası İbrâhim tarikatın başına geçti. Babasının 1447'de ölümünden sonra onun yerine geçen amcası Câfer ile kendi aşırı fikirleri yüzünden araları açıldı. Cüneyd, kendisine körükörüne inanan ve ibadet eden müridlerine güvenerek bir dünya egemenliği ve hükümet kurma sevdasına kapılmıştı. Ancak amcası Câfer, müridlerin büyük bir bölümü tarafından şehliğe getirildiği halde böyle bir devlet kurma düşüncesinde değildi. Cüneyd, özellikle tarikatın şîileşmesi sonucunda her gün artan taraftarlarından faydalandı. Onun bu şekilde kuvvetlenmesi Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ı (1437-1468) korkuttu. Ancak çok tutulan bir din adamına karşı kuvvet kullanmayı doğru bulmadı, kızını oğluna verdiği Şeyh Câfer'e bir mektup yazarak onun uzaklaştırılmasını istedi. Cüneyd, amcası ve Karakoyunlu hükümdarının tehdidi karşısında Erdebil'i terketmek zorunda kaldı. Osmanlı hükümdarlarının Safevî şeyhlerine öteden beri hediye göndermelerini de göz önünde bulundurarak önce Anadolu'ya gitmeyi tercih etti. Onun bu tercihinde, daha önceleri tarikat hesabına çalışan kimselerin Anadolu'ya gönderilmiş olması önemli rol oynamıştı. O sırada Tebriz

CÜNEYD-İ SAFEVİ

Karakoyunlular'ın elinde bulunduğundan bu kısa yoldan değil Karabağ ve Ermenistan üzerinden Anadolu'ya geçti.

Osmanlı topraklarına ayak basar basmaz II. Murad'a (1421-1444) hediye olarak bir müridiyle seccade, Kur'an ve bir tesbih gönderdi ve ondan Kurtbeli'nde kendilerine mülk verilmesini istedi. Bunun, devletin geleceğini büyük bir tehlikeye sokabilecek Şiilik hareket ve fikirlerinin daha da yayılmasını sağlayacağını düşünen II. Murad, "Bir tahtta iki padişah olmaz" diyerek Cüneyd'in isteğini reddetti. Ona 200 altın, müridlerine de 1000 akçe göndererek bir an önce Osmanlı topraklarını terketmelerini istedi.

Bu emir üzerine Cüneyd henüz Osmanlı hâkimiyetine girmemiş bulunan Karaman ülkesine yöneldi ve Konya'ya gidip Sadreddin Konevî'nin zâviyesine misafir oldu. Âşıkpaşazâde'nin ifadesine (*Tarih*, s. 264) göre burada, Hızır Bey'in öğrencisi ve sonradan Fâtih'in de hocası olan Hayreddin Efendi'yi buldu. Bu sırada zâviyenin şeyhi, Zeyniyye tarikatının Anadolu temsilcisi olan Şeyh Abdüllatif-i Kudsi, onun fikirlerini ve kanaatlerini iyi bildiği için kendisiyle görüşmedi ve zâviyeyi misafire bırakıp bir süre evinde kaldı. Aradaki irtibatı Hayreddin Efendi sağlıyordu. Nihayet bir araya geldiklerinde sohbet ettiler ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile Sadreddin Konevî'nin eserlerini istinsah etmek üzere kâtiplere verdiler. Bir ay sonra tekrar buluştuklarında Cüneyd kendi mezhep ve inancı doğrultusunda Kur'an'ı tezyif eder bir tarzda müfrit Şiiler'in aşap hakkındaki kanaatlerini savunarak bir tartışma açtı. Tartışma sonunda kâfirlikle suçlanması üzerine burada daha fazla kalamayacağını anlayarak taraftarlarının bulunduğu Varşak ülkesine (Taşeli = İcel) gitmek üzere Konya'dan ayrıldı.

Ancak Şeyh Abdüllatif, Karaman Hükümdarı İbrahim Bey'e mektup yazarak Cüneyd'in bir sûfî değil şeriatı bozmak ve "evlâd-ı resûllük" davası ile devlet kurmak amacıyla bir kişi olduğunu, bu sebeple yakalanması gerektiğini bildirdi. Durumdan haberdar olan Cüneyd, burada edindiği diğer müridlerle birlikte kaçıp Antakya taraflarına gitti. Bu bölge hâkimi İbn Bilâl'den, Cebeliarûs dağında Haçlılar'dan kalma yıkık bir kaleyi, tekke olarak kullanmak amacıyla aldı. Kaleyi tamir ettikten sonra Antakya, Kilis, Antep ve Maraş bölgelerinde yoğun bir propaganda faaliyetine başladı ve çevresine büyük bir mürid kitlesi topladı. Ona katılanlar arasında Şeyh Bedreddin-i Si-

mâvî'nin müridleri de vardı. Onun bu durumu bölgedeki Sünnî şeyhleri korkuya düşürdü. Birkaç tanınmış din âlimi, Cüneyd'i kalabalık Türkmen gruplarının bulunduğu bu bölgeden uzaklaştırmak için Memlük Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Çakmak'a mektup yazdı. Sultan Çakmak Halep valisine Cüneyd'e karşı harekete geçmesini bildirdi. Ancak vali hasta olduğu için, Cüneyd'in üzerine büyük hâcibini gönderdi. Yapılan savaşta Cüneyd yenildi ve kaçıp Türkmenler arasında gizlendi. Ancak takip edildiği için buralarda da tutunamayacağını anlayınca müridlerinin ve taraftarlarının kolayca kendisini bulabilecekleri Canik'e (Samsun bölgesi) gitti.

Bu bölge Osmanlılar'ın elinde idi. Burada uzun süre kaldı, ateşli ve sadık taraftarlar edindi. Trabzon Pontus İmparatorluğu'nu yıkıp yerine kendi devletini kurma planları hazırladı. Nihayet etrafına topladığı kuvvetler ve Niksar emirinin de yardımıyla Trabzon İmparatorluğu'na saldırdı. Onu önlemek üzere harekete geçen Pontus Kralı IV. İoannes'in kuvvetleri Alçakal adı verilen Aya Fokas Manastırı'nda Cüneyd'in kuvvetleriyle karşılaştılar ve yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğradılar. Cüneyd Trabzon'u kuşattı. Bu sırada Trabzon surları içinde çıkan bir yangın kuşatılanları daha güç bir duruma düşürdü. Ancak bu arada Fâtih kendisine haraç veren bir ülkeye saldırdığı için Cüneyd'in üzerine yürümesi konusunda, Şehzade Bayezid adına Amasya'yı yöneten Hızır Bey'e emir verdi. Bunu haber alan Cüneyd kuşatmayı kaldırdı ve kendisini takip eden Hızır Bey'in önünden kaçıp başka planlar peşinde koşmaya başladı. Bu sırada Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah ile savaş halinde idi. Bu durumdan faydalanmak için Diyarbekir'de bulunan Uzun Hasan'ın yanına gitti. Uzun Hasan önce onu tutukladı, ancak Cüneyd Cihan Şah'a karşı yanındaki kuvvetlerden istifade edebileceğini söyleyince Uzun Hasan kendisini serbest bıraktı ve kız kardeşi Hatice Begüm ile evlendirdi.

Çeşitli din ve mezheplerden insanların bulunduğu Diyarbekir propaganda için son derece elverişli idi. Buna Uzun Hasan'la olan akrabalığı da katılınca bu bölgede kolayca propaganda yapma imkânı buldu. Uzun Hasan'a yardımcı olan müridler ona birçok zafer kazandırdılar. Cüneyd 1459'da Diyarbekir'den ayrıldı. Müridlerini Erdebil civarında Sevelan dağlarına bırakarak kendisi şehirde baba ocağına yerleşti. Ancak onu tehlikeli bulan amcası Câfer durumu Cihan

Şah'a bildirdi, o da Cüneyd'i Erdebil'i terketmeye mecbur bıraktı. Cüneyd 12.000 silahlı birliğiyle Hristiyan Çerkezler'le savaşmak için kuzeye yöneldi. Şirvanşah'ın ülkesinden geçerek Taberşeran'a akın yaptı (1459), daha sonra kış geçirmek üzere Karabağ'a geldi. Ancak amcası Câfer'in mektubu üzerine onu tehlikeli bulan Şirvanşah Sultan Halil Karabağ'ı terketmesi için haber gönderdi. Cüneyd elçiyi öldürdü ve burasını terketmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Sultan Halil harekete geçti. Bunu haber alan Cüneyd kaçtıysa da takip edilerek Karasu vadisinde sıkıştırdı. Buradaki savaş sırasında öldürüldü (4 Mart 1460). Onun öldürülmesi üzerine etrafındakiler kaçtılar, ancak birkaç sadık müridi Cüneyd'in cesedini kaçırıp Kurbal veya Kumal denilen bir yerde gömdü. Burası daha sonra ziyaretgâh oldu. Geride kalan müridleri Cüneyd'in yerine Hatice Begüm'den olan oğlu Haydar'ı kendilerine lider seçtiler. Anadolu'da ise onun ölümüne inanmayan müridleri, Tokat civarında ortaya çıkan ve kendisinin Cüneyd olduğunu ileri süren birinin etrafında toplandılar, bu zat yakalanıp İstanbul'a getirildiğinde Cüneyd olmadığı anlaşılarak serbest bırakıldı.

Cüneyd'in yarıda kalan devlet kurma isteği ancak torunu Şah İsmail tarafından gerçekleştirilebilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan-ı Rûmlü, *Ahşenü't-tevârîh* (nşr. C. N. Seddon), Baroda 1931, XII, 466; a.e., Nuruosmaniye Ktp., nr. 3317; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2370; Budak Münşi-i Kazvîni, *Cevâhirü'l-ahbâr*, Leningrad Devlet Ktp., vr. 281^b-282^a; Hüseyin b. Abdüzzâhid, *Silsiletü'n-nesebi's-Safeviyye*, Berlin 1343/1924, s. 44-50, 67; Fazlul-lah b. Ruzbihân, *Târîh-i 'Âlem 'arâ-yi Emînî*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4431, vr. 136^b-137^a (özet İngilizce trc. Minorsky, *Persia in A. D. 1478-1490. An Abridged Translation of Fadlul-lah b. Ruzbihan Khunji's Târîh-i 'Âlem 'arâ-yi Amînî*, London 1957, bk. fihrist); Yahyâ-yi Kazvîni, *Lübbü't-tevârîh*, İÜ Ktp., TY, nr. 396, vr. 157^{a-b}; Gaffârî, *Cihân'arâ*, Tahran 1342 hş., s. 261 vd.; İskender Bey Münşi, *Târîh*, s. 13 vd.; Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 264-267; Leunclavius, *Neuwe Chronica Turckischen Nation*, Frankfurt 1590, s. 648; Münecimbaşı, *Sahâfü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, III, 180 vd.; Chalcondyles, *Histoire* (trc. V. Bourbonnois), Paris 1612, s. 262 vd.; Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, München 1827, s. 251-252, 255; W. Miller, *Trebizond: The Last Greek Empire*, London 1926, s. 83 vd.; W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd* (trc. Tevfik Biyikloğlu), Ankara 1948, s. 15-22, 25-27, 32-35; F. Babinger, "Scheich Bedr ed-Din der Sohn des Richter von Simav", *Isl.*, IX (1921), s. 14-82; a.mlf., "Zur Geschichte des Safeviyye", a.e., XII (1922), s. 232; Mükrimin H. Yınanç, "Cüneyd", *İA*, III, 242-245; R. M. Savory, "Djunayd", *Et2* (İng.), II, 598.

TAHSİN YAZICI